

УДК 81'44.161.3

Я. Р. САМУЙЛІК

ГРОДЗЕНСКА-БАРАНАВІЦКІЯ (ПАНЯМОНСКІЯ) ПУЧКІ ІЗАГЛОС У «АТЛАСЕ НАРОДНЫХ ГАВОРАК ВЫГАНАЎСКАГА ПАЛЕССЯ»

(Паступіў у рэдкалегію 5.12.2007 г.)

Выганаўскае Палессе – рэгіён на сумежжы Брэска-Пінскага Палесся і Панямоння, які займае ў асноўным паўднёвую частку Івацэвіцкага раёна. На большай частцы яго тэрыторыі пашыраны паўночнабрэсцкія гаворкі, пераважна іх цэнтральнацеляханская падгрупа. На поўдзень ад названых гаворак бытуюць паўднёвацеляханскія гаворкі; на крайнім поўдні рэгіёна – валішчанска-аброўскія, паўночна- і сярэднезагародскія [1, 152–154; 2, 115–125; 3, 152–176; 4, 39; 5, 201–214].

Намі складзены дыялектны мікраатлас Выганаўскага Палесся, які адносіцца да рэгіянальных атласаў. Усяго ў ім 154 карты, з іх 12 уступных (№ I – XII) і 142 лінгвістычныя. Лінгвістычныя карты прысвечаны фанетыцы (56 карт, з іх 24 – вакалізму і 32 – кансанантызму), марфалогіі (33 карты), лексіцы (52 карты) і семантыцы (1 карта). Уступныя і лінгвістычныя карты разам з дадатковымі матэрыяламі падрыхтаваны да друку пад назвай «Атлас народных гаворак Выганаўскага Палесся».

На тэрыторыі Выганаўскага Палесся праходзяць ізаглысы рознага ўзроўневага характару: фанетычныя (ізафоны), марфалагічныя (ізаморфы), лексічныя (ізалексы) [1, 152–154; 2, 115–125; 3, 152–176; 6; 7; 8; 9, 180–196]. Пры вызначэнні фанетычных ізаглыс у нашым атласе выкарыстаны карты з рэгулярнымі фанетычнымі зменамі; пры вызначэнні марфалагічных ізаглыс выкарыстаны марфалагічныя карты без уліку рэгулярных фанетычных змен; пры вызначэнні лексічных ізаглыс выкарыстаны рознакаранёвыя лексемы, якія ўтвараюць пэўныя арэалы, аднакаранёвыя лексемы са значнымі марфалагічнымі асаблівасцямі, аднакаранёвыя марфемы з нерэгулярнымі (спарадычнымі) фанетычнымі зменамі.

Ізаглысы групуюцца ў пучкі ізаглыс. У сваю чаргу многія пучкі ізаглыс аб'ядноўваюцца ў групы або серыі пучкоў. Адна з такіх груп на тэрыторыі Выганаўскага Палесся – гродзенска-баранавіцкія, або панямонскія, пучкі ізаглыс. Яны ўключаюць рысы, якія пераважна адсутнічаюць у заходнепалескіх гаворках, але пашыраны ў гаворках Панямоння. Такіх пучкоў значная колькасць [1, 152–176].

У дадзеным артыкуле мы разгледзім адзін з пучкоў гродзенска-баранавіцкай серыі – панямонска-паўночнацеляханскі (жытлінска-турнянска-целяханска-гуткаўска-раздзялавіцкі) пучок.

Для аналізу ўзяты толькі тыя моўныя асаблівасці, што распаўсюджаны на тэрыторыі асноўнай сеткі атласа. Перад працяжнікам прыводзяцца моўныя рысы, характэрныя гродзенска-баранавіцкім (панямонскім) гаворкам, і іх пашырэнне на асноўнай частцы гаворак рэгіёна, пасля працяжніка – рысы, уласцівыя іншым гаворкам (загародскім, валішчанска-аброўскім і інш.).

Панямонска-паўночнацеляханскі (жытлінска-турнянска-целяханска-гуткаўска-раздзялавіцкі) пучок выдзяляе паўночны захад, часткова поўнач, захад, паўднёвы захад, цэнтральную частку, поўдзень, паўднёвы ўсход, усход і паўночны ўсход вывучаемага рэгіёна. Ён праходзіць з паўночнага захаду ад в. Жытлін, часам адхіляецца на поўнач, захад, паўднёвы захад, далей у цэнтр да г. п. Целяханы, на ўсход да в. Гутка, на паўночны ўсход на мяжу паміж Івацэвіцкім і Ганцавіцкім раёнамі і да в. Раздзялавічы Ганцавіцкага раёна.

Пучок складаецца з 9 фанетычных, 2 марфалагічных і 1 лексічнай ізаглас.

Фанетычныя ізагласы: 1) *дзенёк* /дз^денёк/, *денёк*/, *земля*, *село* /дзянёк/, *зямля*, *сяло* /– дэнёк /ды^енёк/, *зэмля*, *сэло* /д^энёк, *зэмля*, *сэло*, *з^ыемля*, *с^ыэло* / (карта 7); 2) *оўёс* /аўёс/ – *ов[”]ёс* /овёс/ (карта 9); 3) *жэло* /жало, *жэло* /– *жэрло* /жэрло, *жирло*, *жорло* / (карта 19); 4) *слонечнік* /солонечнік, *слонечняк* /– *солонэчнік* /солонэч^ник/, *слонэчнік* /слонэч^ник, *соночнык* / (карта 20); 5) *дзенёк* /дз^денёк, *денёк*/, *земля*, *село* /дзянёк, *зямля*, *сяло* /– *дэнёк* /ды^енёк/, *зэмля*, *сэло* /д^энёк, *зэмля*, *сэло*, *з^ыемля*, *с^ыэло* / (карта 24); 6) *дз[”]ен[”]*, *ц[”]ен[”]эр*, *ц[”]енэр*, *дз[”]ен[”]*; *ц[”]енэр*, *ц[”]ен[”]эр*, *ц[”]енэра* /дз^ден[”], *ц[”]енэр* /– *д[”]ен[”]*, *т[”]енэр*; *дэн[”]* /*дэнёк*/, *тэнэр* /*тэнэр*, *ты[”]енэр* / і інш. (карта 32); 7) *хадз[”]іц[”]*, *ходз[”]іц[”]*, *ц[”]іхо*; *ходз[”]іц[”]*, *ходз[”]іц[”]*, *ц[”]іхо* /ходз^діц[”][”]*, ц[”]іхо* /– *ход[”]іт[”]*, *т[”]іхо*; *ход[”]іт[”]*, *т[”]іхо*; *ходыты*, *тыхо* (карта № 33); 8) *дз[”]ед*, *ц[”]ен[”]*; *дз[”]ед*, *ц[”]ен[”]* /дз^дед, *ц[”]ен[”]* /– *д[”]ед*, *т[”]ен[”]* /д[”]ід, *т[”]ін[”]*; *ды[”]ед*, *ты[”]ен[”]*, *тэнёк* / (карта 34); 9) *вўліца* /вўліца/ – *ўліца* /ўліца/ (карта 47).

Марфалагічныя ізагласы: 1) *ходзіць* /хадзіць/, *робіць* /рабіць/, *спаць*, *ходзіці*, *робіці*, *спяці* /ходз^діц[”][”]*, робіц[”][”]*, *спяц[”][”]* /– *ходіт[”]*, *робіт[”]*, *спят[”]*; *ходіт[”]*, *робіт[”]*, *спят[”]*; *ходыты*, *робыты* /*робіты*/, *спаты* (карта 73); 2) *ідэ* /ідэ^дэ, *ідэ*/, *несэ* /нясэ/ – *ідэ*, *нэсэ* (карта 81).

Лексічная ізагласа: 1) *устрэціцца*, *устрэцца*, *стрэцца* /*стрэнуцца*, *сустрэцца*, *зўстрэцца*, *спаткацца* /– *судасіцца*, *судосіцца* (карта 129).

Першая фанетычная ізагласа паказвае, што для большасці даследуемых гаворак Выганаўскага Палесся характэрны галосныя [e], [a] на месцы гістарычнага *е пасля мяккіх пярэдняязычных [dз] < *д, [ц] < *т, *з, *с, *н: *дз^денёк* /дз^денёк/, *д[”]енёк*/, *з[”]емл[”]а*, *с[”]эло* /дз^данёк/, *з[”]амл[”]а*, *с[”]ало*/. У вывучаемых гаворках на захадзе (в. Турная, н. п. 17), паўднёвым захадзе (в. Гошча, н. п. 21), паўднёвым усходзе (в. Рэчкі, н. п. 23) і поўдні (вёскі Азарычы, Сакалоўка, Валішча, Трасцянка, н. п. 22, 24–26) рэгіёна ў акрэсленай

пазіцыі ўжываецца гук [e] пасля цвёрдых, часам паўмяккіх пярэдняязычных: *дeн'ок /ды'н'ок/*, *зeмл'а, сeлo /д'eн'ок, з'eмл'а, с'eлo, зы'eмл'а, сы'eлo/* (карта 7).

Другая фанетычная ізагласа размяжоўвае ў даследуемых гаворках вымаўленне слова *ав'эс*. На паўночным захадзе (вёскі Гічыцы, Вулька Аброўская, Козікі, н. п. 1, 3, 4), поўначы ў наваколлі Бабровіцкага і Выганашчанскага азёраў (вёскі Вяда, Бабровічы, Выганашчы, н. п. 5, 7, 8), захадзе (вёскі Вялікая Гаць, Доўгая, н. п. 10, 13), паўднёвым захадзе (в. Гошча, н. п. 21), усходзе (вёскі Гутка, Краі, н. п. 19, 20), паўднёвым усходзе (в. Рэчкі, н. п. 23), паўночным усходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9), у цэнтральнай частцы (в. Горталь, н. п. 18) рэгіёна пашырана назва *оўіос /аўіос/*. Аднак у тых жа вывучаемых гаворках на паўночным захадзе (в. Жытлін, н. п. 2), поўначы (в. Тупічычы, н. п. 6), захадзе (вёскі Малая Гаць, Турная, н. п. 12, 17), у цэнтральнай частцы (вёскі Вулька Целяханская, Соміна, н. п. 15, 16), а таксама на поўдні адзначана лексема *ов'ійос*. У гаворцы в. Святая Воля (н. п. 12) на захадзе даследуемай тэрыторыі, акрамя слова *ов'ёс*, ужываецца найменне *ов'эс*; носьбіты гаворкі г. п. Целяханы (н. п. 14) у цэнтры рэгіёна паралельна вымаўляюць словы *оўіос* і *ов'ійос* (карта 9).

Іншую канфігурацыю мае ізагласа, што паказвае ўжыванне лексемы *ж'ало* на паўночным захадзе (вёскі Гічыцы, Жытлін, Козікі, н. п. 1, 2, 4), поўначы (вёскі Тупічычы, Бабровічы, н. п. 6, 7), захадзе (в. Доўгая, н. п. 13), усходзе (в. Краі, н. п. 20), паўночным усходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9), у цэнтры (в. Вулька Целяханская, н. п. 15); *жалo* – на поўначы ў наваколлі Бабровіцкага і Выганашчанскага азёраў (вёскі Вяда, Выганашчы, н. п. 5, 8), захадзе (вёскі Вялікая Гаць, Святая Воля, Турная, н. п. 10, 12, 17), усходзе (в. Гутка, н. п. 19), у цэнтральнай частцы (г. п. Целяханы, вёскі Соміна, Горталь, н. п. 14, 16, 18); *желo* – у цэнтры (г. п. Целяханы, н. п. 14), на паўднёвым усходзе (в. Рэчкі, н. п. 23) вывучаемай тэрыторыі. У астатніх гаворках вымаўляюцца наступныя словы: *жарлo* – на паўночным захадзе (в. Вулька Аброўская, н. п. 3), захадзе (в. Малая Гаць, н. п. 11), паўднёвым захадзе (в. Гошча, н. п. 21), поўдні (в. Азарычы, н. п. 22), у цэнтры (в. Вулька Целяханская, н. п. 15); *жерлo* – на паўднёвым усходзе (в. Рэчкі, н. п. 23) і поўдні (в. Валішча, н. п. 25) рэгіёна. Таксама на поўдні даследуемых гаворак зафіксаваны найменні *жорлo* (в. Сакалоўка, н. п. 24), *ж'ирлo* (в. Трасцянка, н. п. 26) (карта 19) [8, т. 1, карта 299].

Наступная ізагласа раздзяляе вымаўленне слова *сланечнік*. На паўночным захадзе (не ўсе гаворкі), поўначы, усходзе, у цэнтральнай частцы Выганашчанскага Палесся пашырана лексема *слон'эчн'ік*. Гаворцы в. Тупічычы (н. п. 6) на поўначы і в. Доўгая (н. п. 13) на захадзе характэрны найменні *солон'эчн'ік* і *слон'эчн'ік*; на паўночным захадзе ў мове жыхароў в. Вулька Аброўская (н. п. 3) зафіксавана слова *слон'эчн'ак*. Аднак у астатніх вывучаемых гаворках на захадзе (в. Турная, н. п. 17) і поўдні (вёскі Азарычы, Валішча, Трасцянка, н. п. 22, 25, 26) ужываецца назва *солонэчн'ік /соло-*

нечн'ік/, на паўночным усходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9) і паўднёвым усходзе (в. Рэчкі, н. п. 23) – адпаведна *слонечн'ік* і *слонечн'ік*. У носьбітаў гаворкі в. Гошча (н. п. 21) на паўднёвым захадзе адзначаны лексемы *солонечн'ік*, *слонечн'ік*, у в. Сакалоўка (н. п. 24) на поўдні рэгіёна – *сёночнык* (карта 20) [8, т. 2, карта 212].

У склад разглядаемага пучка ўваходзіць таксама ізагласа, якая размяжоўвае цвёрдыя і мяккія пярэдняязычныя [dз] < *д, [y] < *т, *з, *с, *н перад гістарычным *е ў пераднаціскных складах. Так, на крайнім паўночным захадзе рэгіёна (в. Гічыцы, н. п. 1) пярэдняязычныя вымаўляюцца мякка перад галосным [а] (*дз'ан'ок, з'амл'а, с'ало*), на паўночным захадзе, поўначы, захадзе (не ўсе гаворкі), усходзе, паўночным усходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9), у цэнтральнай частцы – перад гукам [е] (*дз'ен'ок /дз^д'ен'ок, д'ен'ок, з'емл'а, с'ело*). І толькі ў носьбітаў гаворкі в. Вулька Аброўская (н. п. 3) на паўночным захадзе ў акрэсленай пазіцыі спарадычна адзначана слова *ден'ок*. У астатніх даследуемых гаворках на захадзе (в. Турная, н. п. 17), паўднёвым захадзе (в. Гошча, н. п. 21) і поўдні (вёскі Азарычы, Сакалоўка, Валішча, н. п. 22, 24, 25) ужываюцца цвёрдыя пярэдняязычныя (*ден'ок, земл'а, село*), на паўднёвым усходзе, у прыватнасці ў гаворцы в. Рэчкі (н. п. 23) – паўмяккія (*д'ен'ок, з'емл'а, с'ело*) (назіраецца слабая велярызацыя). У гаворцы в. Трасцянка (н. п. 26) на поўдні рэгіёна дадзеныя зычныя як цвёрдыя, так і паўмяккія (*ды'ен'ок, зы'емля, сы'ело* і інш.) (карта 24; гл. таксама карту 7). Мяккасць пярэдняязычных у акрэсленай пазіцыі ўласціва асноўнаму масіву беларускай дыялектнай мовы і літаратурнай мове. Цвёрдасць гістарычных [dз] < *д, [y] < *т, *з, *с, *н перад этымалагічным *е характэрна загародскім, паўднёвацеляханскім, валішчанска-аброўскім, верхнясельдскім, стрыгінскім, малецкім, сярэднепагарынскім гаворкам [4, 38–39; 6, карта 5; 10, карта 26].

Адной з асноўных у гэтым пучку з'яўляецца ізагласа, якая супрацьпастаўляе рэалізацыю зычных [d], [m] перад гістарычным *е. Так, на паўночным захадзе (в. Гічыцы, н. п. 1) і паўночным усходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9) Выганаўскага Палесся ў адзначанай пазіцыі ўжываюцца палатальныя зычныя [dз'], [y'] (*дз'ен', ц'ен'ер, ц'ен'ер*). У большасці ж даследуемых гаворак, што пашыраны на паўночным захадзе, поўначы, захадзе, усходзе, у цэнтральнай частцы рэгіёна, вымаўляюцца палаталізаваныя [dз'], [y'] (*дз'ен', ц'ен'ер /ц'ен'ер, ц'ен'ера/*). На поўначы вывучаемай тэрыторыі носьбіты гаворкі в. Бабровічы (н. п. 7) перад этымалагічным *е, акрамя палаталізаваных [dз'], [y'], ужываюць мяккія зычныя [dз'], [y'] з прыгукамі [d'], [m'] (*дз^д'ен', ц^м'ен'ер*), а таксама тут спарадычна вымаўляюцца або палатальныя зычныя [dз''], [y''] (*дз'ен', ц'ен'ер*), або гістарычна мяккія [d'], [m'] (*д'ен', т'ен'ер*). Жыхары в. Доўгая (н. п. 13) на захадзе і в. Горталь (н. п. 18) у цэнтральнай частцы рэгіёна ў акрэсленай пазіцыі, акрамя палаталізаваных [dз'], [y'], спарадычна ўжываюць мяккія [dз^д''], [y^м''] (*дз^д'ен', ц^м'ен'ер*). Разам з гэтым носьбіты гаворкі в. Горталь, а таксама в. Гутка (н. п. 19), што разме-

шчана на ўсходзе даследуемай тэрыторыі, спарадычна вымаўляюць гістарычна мяккія [dʰ], [mʰ] (*dʰenʰ, mʰenʰepʰ*). У супрацьпастаўленых гаворках на захадзе (в. Турная, н. п. 17), паўднёвым захадзе (в. Гошча, н. п. 21) і поўдні (вёскі Азарычы, Сакалоўка, Валішча, Трасцянка, н. п. 22, 24–26) Выганаўскага Палесся перад этымалагічным *e ўжываюцца цвёрдыя зычныя [d], [m] (*denʰ, tenʰepʰ / myʰenʰepʰ*); у гаворцы г. п. Целяханы (н. п. 14) (цэнтр рэгіёна) – гістарычна мяккія зычныя [dʰ], [mʰ] (*dʰenʰ, mʰenʰepʰ*), а таксама тут спарадычна адзначаны або мяккія [dʒ^o], [ɟ^m] (*dʒ^oenʰ, ɟ^menʰepʰ*), або палаталізаваныя [dʒʰ], [ɟʰ] (*dʒʰenʰ, ɟʰenʰepʰ*). На захадзе Выганаўскага Палесся носьбіты гаворкі в. Турная (н. п. 17) у акрэсленай пазіцыі, акрамя цвёрдых зычных [d], [m], спарадычна вымаўляюць мяккія зычныя [dʒ^oʰ], [ɟ^mʰ] (*dʒ^oʰenʰ ɟ^mʰenʰepʰ*). Для маўлення жыхароў в. Рэчкі (н. п. 23) на паўднёвым усходзе рэгіёна перад гістарычным *e ўласцівы цвёрды зычны [d] і паўмяккія [dʰ], [mʰ] (у ненаціскным складзе) (*denʰ, dʰenʰok, mʰenʰepʰ*) (назіраецца слабая веларызацыя) (карта 32).

Наступная асноўная фанетычная ізагласа ў дадзеным пучку мае такую ж канфігурацыю і размяжоўвае рэалізацыю зычных [d], [m] перад этымалагічным *i. Так, для гаворак крайняга паўночнага захаду (в. Гічыцы, н. п. 1) і паўночнага ўсходу (в. Раздзялавічы, н. п. 9) Выганаўскага Палесся ў акрэсленай пазіцыі характэрны палатальныя зычныя [dʒʰ], [ɟʰ] (*ходʒʰiɟʰ, ɟʰiɟʰ*, *ходʒʰiɟʰ, ɟʰiɟʰ*). У большасці ж вывучаемых гаворак, што пашыраны на паўночным захадзе, поўначы, захадзе, усходзе, у цэнтральнай частцы, ужываюцца палаталізаваныя зычныя [dʒʰ], [ɟʰ] (*ходʒʰiɟʰi / ходʒʰiɟʰʰ, ɟʰiɟʰo*). На поўначы рэгіёна носьбіты гаворкі в. Бабровічы (н. п. 7) перад гістарычным *i, акрамя палаталізаваных [dʒʰ], [ɟʰ], вымаўляюць мяккія зычныя [dʒʰ], [ɟʰ] з прыгукамі [dʰ], [mʰ] (*ходʒʰ^oiɟʰ^mi, ɟʰ^miɟʰo*), а таксама тут спарадычна ўжываюцца або палатальныя зычныя [dʒʰ], [ɟʰ] (*ходʒʰiɟʰi, ɟʰiɟʰo*), або этымалагічна мяккія [dʰ], [mʰ] (*ходʰimʰi, mʰiɟʰo*). Жыхары в. Доўгая (н. п. 13) на захадзе і в. Горталь (н. п. 18) у цэнтральнай частцы даследуемай тэрыторыі ў дадзенай пазіцыі, акрамя палаталізаваных [dʒʰ], [ɟʰ], спарадычна вымаўляюць мяккія [dʒ^oʰ], [ɟ^mʰ] (*ходʒ^oʰiɟ^mʰi, ɟ^mʰiɟʰo*). Да таго ж носьбіты гаворкі в. Горталь, а таксама в. Гутка (н. п. 19), што размешчана на ўсходзе Выганаўскага Палесся, спарадычна ўжываюць гістарычна мяккія [dʰ], [mʰ] (*ходʰimʰi, mʰiɟʰo*). Супрацьпастаўленым гаворкам у цэнтры (г. п. Целяханы, н. п. 14), на захадзе (в. Турная, н. п. 17), паўднёвым захадзе (в. Гошча, н. п. 21) і поўдні (в. Азарычы, н. п. 22) перад этымалагічным *i ўласцівы гістарычна мяккія [dʰ], [mʰ] (*ходʰimʰi, mʰiɟʰo*). Акрамя гэтага, носьбіты гаворкі в. Турная ў адзначанай пазіцыі спарадычна вымаўляюць мяккія [dʒ^oʰ], [ɟ^mʰ] (*ходʒ^oʰiɟ^mʰi, ɟ^mʰiɟʰo*). Паўмяккія зычныя [dʰ], [mʰ] перад галосным [i] зафіксаваны на паўднёвым усходзе (в. Рэчкі, н. п. 23) і поўдні (в. Трасцянка, н. п. 26) даследуемых гаворак (*ходʰimʰi, mʰiɟʰo*), цвёрдыя [d], [m] – на поўдні (вёскі Сакалоўка, Валішча, н. п. 24, 25) рэгіёна (*ходʰыты, тʰыхо*) (карта 33). Гук [i] верхняга пад'ёму сярэдняга рада (сярэдні паміж гукамі, што абазначаецца літа-

рамі *i* і *y*); ён прыметна больш пярэдні за галосны [ы] у гаворках асноўнага масіву беларускай дыялектнай мовы, больш блізкі да яго варыянта [i] пасля мяккіх зычных [5, 32, 151–152].

Яшчэ адна ізагласа таксама акрэслівае паўночны захад (в. Гічыцы, н. п. 1) і паўночны ўсход (в. Раздзялавічы, н. п. 9) даследуемай тэрыторыі, дзе перад гістарычным *ѣ (у націскных складах) вымаўляюцца палатальныя зычныя [dзʲ], [цʲ] (dзʲed, цʲenʲ). У большасці ж вывучаемых гаворак, што пашыраны на паўночным захадзе, поўначы, захадзе, цэнтральнай частцы і ўсходзе, адзначаны палаталізаваныя [dзʲ], [цʲ] (dзʲed, цʲenʲ). На поўначы рэгіёна носьбіты гаворкі в. Бабровічы (н. п. 7) у акрэсленай пазіцыі, акрамя паталізаваных [dзʲ], [цʲ], ужываюць мяккія зычныя [dзʲʲ], [цʲʲ] з прыгукамі [dʲ], [mʲ] (dзʲʲed, цʲʲenʲ), а таксама тут спарадычна вымаўляюцца або палатальныя зычныя [dзʲʲ], [цʲʲ] (dзʲʲed, цʲʲenʲ), або гістарычна мяккія [dʲ], [mʲ] (dʲed, mʲenʲ). Жыхары в. Доўгая (н. п. 13) на захадзе і в. Горталь (н. п. 18) у цэнтральнай частцы даследуемых гаворак перад этымалагічным *ѣ, акрамя палаталізаваных [dзʲ], [цʲ], спарадычна ўжываюць мяккія [dзʲʲ], [цʲʲʲ] (dзʲʲed, цʲʲʲenʲ). А яшчэ носьбіты гаворкі в. Горталь, а таксама в. Гутка (н. п. 19), што размешчана на ўсходзе вывучаемай тэрыторыі, спарадычна вымаўляюць гістарычна мяккія [dʲ], [mʲ] (dʲed, mʲenʲ). У супрацьпастаўленых гаворках у цэнтры (г. п. Целяханы, н. п. 14), на захадзе (в. Турная, н. п. 17), паўднёвым захадзе (в. Гошча, н. п. 21), паўднёвым усходзе (в. Рэчкі, н. п. 23) і поўдні (вёскі Азарычы, Сакалоўка, н. п. 22, 24) Выганаўскага Палесся ў адзначанай пазіцыі ўжываюцца этымалагічна мяккія [dʲ], [mʲ] (dʲed, mʲenʲ / dʲid, mʲinʲ). На поўдні рэгіёна ў гаворцы в. Трасцянка (н. п. 26) перад гістарычным *е зафіксаваны цвёрдыя зычныя [d], [m] (dyed, myenʲ), у мове в. Валішча – мяккі [dʲ]: dʲed, але: tenʲok (у ненаціскным складзе) (карта 34).

Дзеканне-цеканне ўласціва асноўнаму масіву беларускіх народных гаворак. У заходнепалескіх, а таксама некаторых усходнепалескіх гаворках зычныя [d], [m] у пэўных умовах захаваліся мяккімі або зацвярдзелі [5, 153; 6, карты 56, 57].

Апошняя фанетычная ізагласа ў панямонска-паўночнацеляханскім пучку паказвае наяўнасць або адсутнасць пратэтычнага [в] у слове *вуліца*. На паўночным захадзе (вёскі Гічыцы, Вулька Аброўская, н. п. 1, 3), захадзе (вёскі Вялікая Гаць, Малая Гаць, Доўгая, н. п. 10, 11, 13), поўначы ў наваколлі Бабровіцкага і Выганашчанскага азёраў (вёскі Вяда, Тупічычы, Бабровічы, Выганашчы, н. п. 5–8), паўднёвым захадзе (в. Гошча, н. п. 21), усходзе (вёскі Гутка, Краі, н. п. 19, 20), поўдні (в. Трасцянка, н. п. 26), паўночным усходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9), у цэнтральнай частцы (вёскі Вулька Целяханская, Горталь, н. п. 15, 18) рэгіёна вымаўляецца прыстаўны гук [в]: *vʲulʲica* / *vʲulʲica*/. Аднак у тых жа даследуемых гаворках, што бытуюць на паўночным захадзе (вёскі Жытлін, Козікі, н. п. 2, 4), захадзе (вёскі Святая Воля, Турная, н. п. 12, 17), поўдні (вёскі Азарычы, Сакалоўка, Валішча, н. п. 22, 24, 25), у цэнтральнай частцы (г. п. Целяханы, в. Соміна, н. п. 14, 16),

а таксама на паўднёвым усходзе (в. Рэчкі, н. п. 23) пратэтычны [ѳ] адсутнічае (*ўл'іца /ўльіца/*) (карта 47). Прыстаўны [ѳ] ў слове *вуліца* характэрны пераважнай большасці беларускіх народных гаворак. І толькі ў некаторых заходнепалескіх, гродзенска-баранавіцкіх, слуцка-мазырскіх і сярэднебеларускіх гаворках пратэтычны [ѳ] адсутнічае [6, карта 48].

Першая марфалагічная ізагласа размяжоўвае формы інфінітыва з асновай на галосны: *ходз'іц' /хадз'іц'/, роб'іц' /раб'іц'/, спац', хадз'іц'і, роб'іц'і, спац'і /ходз'іц'і^мі, роб'іц'і^мі, спац'і^мі/ – хад'іт'і, роб'іт'і, спат'і; хад'іт'і, роб'іт'і, спат'і; ходыты, робыты /роб'іты/, спаты. На паўночным захадзе (вёскі Гічыцы, Жытлін, Вулька Аброўская, н. п. 1–3) і паўночным усходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9) Выганаўскага Палесся, як і ў літаратурнай мове, ужываецца суфікс *-ц'*: *ходз'іц' /хадз'іц'/, роб'іц' /раб'іц'/, спац'*. У большасці ж даследуемых гаворак, што пашыраны на паўночным захадзе (вёскі Вулька Аброўская, Козікі, н. п. 3, 4), поўначы, захадзе (не ўсе гаворкі), усходзе, у цэнтральнай частцы (акрамя г. п. Целяханы) рэгіёна, вымаўляецца суфікс *-ц'і (-ц'^мі)*: *ходз'іц'і, роб'іц'і, спац'і /ходз'іц'^мі, роб'іц'^мі, спац'^мі/*. У супрацьпастаўленых гаворках адзначаны яго фанематычныя варыянты: *-т'і* – у цэнтры (г. п. Целяханы, н. п. 14), на захадзе (в. Турная, н. п. 17), паўднёвым захадзе (в. Гошча, н. п. 21) і поўдні (в. Азарычы, н. п. 23) (*хад'іт'і, роб'іт'і, спат'і*); *-т'і* – на паўднёвым усходзе (в. Рэчкі, н. п. 23) і поўдні (в. Трасцянка, н. п. 26) (*ход'іт'і, роб'іт'і, спат'і*); *-ты* – на поўдні (вёскі Сакалоўка, Валішча, н. п. 24, 25) вывучаемай тэрыторыі (*ходыты, робыты /роб'іты/, спаты*) (карта 73). Суфікс *-ц'* пашыраны амаль на ўсёй тэрыторыі Беларусі, яго фанематычныя варыянты *-ц'і (-ц'^мі), -т'і, -т'і, -ты* характэрны пераважна паўночнабрэсцкім, загародскім і некаторым іншым гаворкам Берасцейска-Пінскага Палесся [6, карта 173].*

Падобная марфалагічная ізагласа раздзяляе дзеяслоўныя формы: *ідз'э /ідз'э, ід'э/, н'ес'э /н'ас'э/ – ідэ, несэ*. На асноўнай частцы тэрыторыі рэгіёна пашыраны формы з канчаткам *-е* пасля мяккіх зычных (*ідз'э /ідз'э, ід'э/, н'ес'э /н'ас'э/*). На захадзе (в. Турная, н. п. 17), паўднёвым захадзе (в. Гошча, н. п. 21), паўднёвым усходзе (в. Рэчкі, н. п. 23) і поўдні даследуемых гаворак ужываюцца формы з аналагічным канчаткам пасля цвёрдых зычных (*ідэ, несэ*) (карта 81).

Адзіная лексічная ізагласа з гэтага пучка паказвае вымаўленне ў даследуемых гаворках дзеяслова *сустрэцца* (граматычныя формы уніфікаваны ў інфінітыў): *устрэц'іцца, устрэцца, стрэцца /стрэнуцца, сустрэцца, зустрэцца, спаткацца/ – судас'іцца, судос'іцца*. Слова *устрэц'іцца* зафіксавана на паўночным захадзе (вёскі Жытлін, Вулька Аброўская, н. п. 2, 3), поўначы ў наваколлі Бабровіцкага і Выганашчанскага азёраў (вёскі Вяда, Бабровічы, Выганашчы, н. п. 5, 7, 8), паўночным усходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9), поўдні (в. Трасцянка, н. п. 26), у цэнтры (г. п. Целяханы, н. п. 14) вывучаемай тэрыторыі; *сустрэцца, зустрэцца* – на паўночным захадзе (в. Козікі, н. п. 4) і паўднёвым усходзе (в. Рэчкі, н. п. 23); *устрэцца* – на паў-

ночным захадзе (в. Гічыцы, н. п. 1) і поўдні (в. Сакалоўка, н. п. 24); *стрэ́-ца* – у цэнтральнай частцы (в. Горталь, н. п. 18) і поўдні (в. Валішча, н. п. 25); *спатка́цца* – на захадзе (в. Малая Гаць, н. п. 11) і паўднёвым ўсходзе (в. Рэчкі, н. п. 23) рэгіёна. На поўдні ў гаворцы в. Валішча (н. п. 25) адзначана лексема *стрэ́нуцца*. Найменне *судас’іцца* ўжываецца на паўночным захадзе (в. Гічыцы, н. п. 1), захадзе (вёскі Вялікая Гаць, Малая Гаць, Доўгая, Турная, н. п. 10, 11, 13, 17), паўднёвым захадзе (в. Гошча, н. п. 21), поўдні (в. Азарычы, н. п. 22), у цэнтральнай частцы (г. п. Целяханы, вёскі Вулька Целяханская, Соміна, н. п. 14–16); *судос’іцца* – на паўночным захадзе (в. Козікі, н. п. 4), поўначы (в. Тупічычы, н. п. 6), захадзе (в. Святая Воля, н. п. 12) і ўсходзе (вёскі Гутка, Краі, н. п. 19, 20) Выганаўскага Палесся (карта 129).

Такім чынам, гродзенска-баранавіцкія (панямонскія) пучкі ізаглас у «Атласе народных гаворак Выганаўскага Палесся» паказваюць, што значная колькасць ізаглас, што акрэсліваюць моўныя асаблівасці, уласцівыя панямонскім гаворкам, пашыраецца амаль на ўсе гаворкі Выганаўскага Палесся, утвараючы асобныя пучкі.

Брэст

Літаратура

1. Самуйлік Я. Г. Гаворкі Выганаўскага Палесся ў міждыялектным асяроддзі // Вісник Житомирського пед. ун-ту. – Житомир, 2004. – Вып. 14. – С. 152–154.
2. Самуйлік Яраслаў. Міждыялектныя сувязі гаворак Выганаўскага Палесся // Діалекталогічны студыі. 6. Лінгвістычны атлас: від створення до інтэрпрэтацыі. – Львів, 2006. – С. 115–125.
3. Самуйлік Яраслаў. Панямонскія (гродзенска-баранавіцкія) пучкі ізаглас у «Атласе народных гаворак Выганаўскага Палесся» // Поліскі зворніны. Збірник пам’яті професора Миколи Васильовича Никончука (1937–2001). – Житомир, 2007. – С. 152–176.
4. Клімчук Ф. Д. Гаворкі Заходняга Палесся: Фанетычны нарыс. – Мінск: Навука і тэхніка, 1983. – С. 38–39.
5. Крывіцкі А. А. Дыялекталогія беларускай мовы. – Мінск: Вышэйшая школа, 2003. – С. 32, 151–153, 201–214.
6. Дыялекталагічны атлас беларускай мовы. Карты. – Мінск: Выд-ва АН БССР, 1963. – Карты 5, 48, 56, 57, 173.
7. Лінгвістычная геаграфія і групоўка беларускіх гаворак / пад рэд. Р. І. Аванесавы, К. К. Атраховіча (Крапівы) і Ю. Ф. Мацкевіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1969.
8. Лексічны атлас беларускіх народных гаворак. У 5 т. – Мінск, 1993, т. 1, карта 299; 1994, т. 2, карта 212.
9. Паўднёва-заходнія ізагласы // Лексічныя ландшафты Беларусі: Жывёльны свет / І. Я. Яшкін, П. А. Міхайлаў, Я. М. Рамановіч і [інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1995. – С. 180–196.
10. Леванцэвіч Л. В. Атлас гаворак Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Фанетыка. Частка II. Карты 1–60. – Брэст, 1993, карта 26.

Summary

The article deals with one of isogloss clusters of hrodna-baranavitchy group, which is common for all the dialects of the region (on the material of the «Map of the Vygany Palessie dialects» (manuscript)).